

ХРИСТО СТЕФАНОВ

НОКЪТЯТ НА ЛЪВА

chitanka.info

„Лъвът се познава и по нокътя“ — казвали древните римляни.

Майстора — под всеки ред, излязъл изпод перото му, можем да добавим: без претенции за откривателство.

Но достатъчно ли е това, за да обясни интереса към новопоявяващите се творби на Булгаков?

Мисля, че не.

Пък и те заемат по-особено място във вълната от публикации, която от две-три години залива съветския литературен печат и привлича милиони — много милиони — читатели. Независимо дали става дума за книги, които „се завръщат“ от изгнание или излизат от „домашния арест“ в чекмеджетата на авторите си, всички те заемат съществено — даже същностно — място в творчеството на създателите си. Това е очевидно, когато до съветските читатели достигат произведенията на Набоков или Ходасевич примерно; не толкова очевидно, ала несъмнено е, че романите на Платонов или Гросман, на Век или Рибак (без да ги изравняваме по достойнства) променят из основи представата ни за тези писатели... И даже когато подобно твърдение би било явно пресилено, новопоявилите се творби — например „Реквием“ или „С правото на паметта“, или „Доктор Живаго“ — се включват в ценностното ядро на сътвореното от Ахматова, Твардовски, Пастернак.

С Михаил Булгаков не е така: нищо не може да се постави редом с „Майстора и Маргарита“, една от великите книги на XX век, а навярно и на всички времена.

Тогава как да си обясним хипнотичното привличане на неговите ранни, възкръсващи днес след пет-шест десетилетия забрава, прозаични творби? Дали пък не са прави онези, които недоволно мърморят: „мода... глад за евтини сензации...“?

Струва ми се, че причината е съвсем друга.

Едва сега се очертава онази „фанатично дълга мисъл“ (фразата на Чуковски обикновено се употребява за лириците, но важи за всеки голям творец), която писателят неотклонно е следвал от първите „капризи на перото“ до своя *opus magnum*.

Тоест едва сега се открива възможността да се доближим до Булгаков, като си дадем сметка колко е изпреварил той не само съвременниците си, но и нас в осмислянето на глобалните проблеми на човека и човечеството. Както казва видният съветски литературовед и

критик П. Палиевски, „пред очите ни израства нов класик, стратегически писател, виждащ и предвиждащ пътищата, по които нашето сегашно положение е само епизод, изискващ по-общо разбиране“. („Литературная газета“, № 38 от 1988 г.)

И затова е толкова интересно, толкова важно да видим развитието на писателя, да проумеем как той е достигнал до *стратегическите* цели на творчеството си. Ето например повестта „Лъчът на живота“ — ранна и по-кратка версия на „Фаталните яйца“. Съществена обаче е не разликата в обема, а в биографията на един от главните герои (а оттам — и в цялостната концепция на творбата). В цитираната си статия П. Палиевски пише: „... забелязвайки във «Фаталните яйца», че Александър Семьонович Рок, преди да се заеме с отглеждане на кокошки, е бил член на висша «комунално-стопанска комисия» и «се прославил с изумителните си работи по напояването на Туркестанския край», съвременният читател моментално ще види пресъхналото Аралско море...“

Тази „дребна“ подробност липсва в „Лъчът на Живота“. Поради което „ранният вариант“ е всъщност друга творба — с друг прицел, сатирично-злободневен: един професор открива лъч, стимулиращ растежа, един наивен ентузиаст иска да го приложи в птицевъдството, за да ликвидира последиците от епидемия по кокошките, но един (така и непоявил се в повествованието) бюрократ погрешно му изпраща яйца на влечуги, от които се излюпват чудовища... Във „Фаталните яйца“ споменатата „дребна“ подробност придава стратегическа дълбочина на авторовата мисъл — не отделната чиновническа грешка е страшна, а израстващата пред очите ни нова „порода“ дейци — „властелини“ на природата, чийто ентузиазъм е равен на невежеството им, а лекомислената им припряност — на тяхната безотговорност пред бъдещето... Наистина сънят на разума ражда чудовищата. Само че, за да се разбере това, трябва да мине половин век, фантастично-ироничната (както е изглеждала в средата на 20-години) фраза за „напояването на Туркестан“ да се превърне в една от най-големите екологични катастрофи на нашето време; и едва сега, сравнявайки „Лъчът на живота“ с „Фаталните яйца“, читателят може да си даде сметка колко последователно Булгаков е преодолявал *още тогава* злободневно-фейлетонното в името на стратегическите проблеми на човечеството...

Друг такъв проблем е загатнат в „Кучешко сърце“. Макар че и тази повест е — на пръв поглед — единствено остроумна гавра с „гримасите на НЕП-а“, както гласеше доскорошното клише: Наистина’ малко необичайна: в нея гримасничат не само частници-непмани, но и „отговорни работници“ — част от клиентелата на проф. Преображенски, който, макар да се препитава с „операции за подмладяване“ (т.е. присаждане на животински жлези), смазва с аристократичното си превъзходство наивните комсомолци от типа на Швондер... Е, а пък най-уродливата гримаса е безспорно уличният пес, превърнат от професора (чрез подмяна на хипофизата му) в човек... В човек ли? Да, Полиграф Полиграфович Бубев (както се самоназовава този homo novus свиква да ходи на два крака, бързо се научава да редува уличните ругатни (които е запомнил от предишния си кучешки живот) с изгодния „пролетарски“ жаргон, даже прави скромна кариера на „совслужещ“... Но си остава, естествено, животно — е най-лошия, индивидуалистично-хищнически смисъл.

Мъча се да си обясня — защо тази повест бе „под възбрана“ цели шест десетилетия? Защото *някои* представители на новия строй, на новата власт (повестта е написана през 1925 г.), са представени в неблагоприятна светлина? Или защото над тях доминира „старорежимният“ професор Преображенски? Но нали трябва да си сляп, за да не видиш, че позицията на автора съвсем не съвпада с тази на аристократичния герой; че Преображенски изглежда всемогъщо величие *само* в очите на Бубев-Швондер (и то благодарение на връзките си с по-висшестоящи „отговорни другари“), а всъщност е: един самопровалил се учен, поставил хирургическата си виртуозност, в услуга на „новата върхушка“...

Други са, струва ми се, причините за възбраната. Например: че много горчиви и основателни *предупреждения* се разчитат в нея от пръв поглед: приобщаването към най-прогресивната идеология не може да компенсира духовната, незрялост на личността: (Швондер), а зараждащата се след смъртта на Ленин административно-бюрократична система с лекота „интегрира“ в себе си лумпени от типа на Бубев, които могат единствено да компрометират — в очите на милионите — *идеала*...

Добре би било, ако можехме да отхвърлим тези предупреждения с обяснението (давано неведнъж), че това са измишльотини на човек,

неразбрал и неприел новото. Ала ето, че и неговият идеен антипод (както се е смятало в онези години) — Маяковски — завърши творческия си път с предупреждението за „бандата от поетични кресльовци и хищници“ (от поемата „С пълен глас“); а че „кресльовците и хищниците“ са се срещали не само в сферата на изкуството, едва ли е необходимо да си обясняваме днес, на третата година от преустройството...

Ето такъв — остросоциален — прочит на „Кучешко сърце“ ни диктува днешното време; не бих твърдял обаче, че той е окончателен или изчерпателен. Защото задълбоченият поглед върху взаимоотношенията между проф. Преображенски и Бубев — между твореца и излязлото изпод контрола му творение, което той не успява да очовечи истински, т.е. да го приобщи към хуманитарните ценности, затова трябва да го унищожи — може да ни насочи към огромния и вечно актуален проблем за диалектиката на класовите и общочовешките стойности и приоритетите в тази диалектика... Огромна заслуга на новото политическо мислене е, че възкреси тази, считана до неотдавна за „съмнителна“, проблематика; ала засега, затрупвани от лавината практически грижи, ние я разглеждаме главно в плоскостта на международните отношения. А това е ключов въпрос за цялостното развитие на социалистическото общество, към чиято сложност и многоизмерност, вярвам, скоро ще се обърнем.

И тогава отново ще открием, че Михаил Булгаков е пред нас.

Но тогава, надявам се, няма да има нужда да се питаме с какво ни е интересен и ценен всеки негов ред.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.